

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**PROBLEMS ISSUES TO ENSURE THE IMPLEMENTATION OF THE RIGHTS OF THE VICTIM AT THE TIME OF INVOLVEMENT OF THE EXPERT IN CRIMINAL PROCEEDINGS**

Маленко О.В., к.ю.н., адвокат, керуючий партнер

Адвокатське об'єднання «Юридична компанія «ІНТЕРЛЕГУМ»

Сфера кримінального судочинства реформується в Україні протягом усього періоду становлення та розвитку держави, що характеризується постійною зміною положень Кримінального процесуального кодексу України. Вивчення відповідних законодавчих ініціатив свідчить, що загалом проблематиці захисту прав і законних інтересів потерпілого приділяється недостатня увага, внаслідок чого вказаному учаснику кримінального провадження надзвичайно складно реалізувати свої процесуальні права та відстоювати правовому позицію у кримінальному провадженні.

Одним із дискусійних питань сучасного кримінального процесу України є порядок залучення експерта для проведення експертизи. Протягом останніх років до відповідної частини Кримінального процесуального кодексу України було внесено декілька несистемних змін, які призвели до того, що його чинна редакція взагалі не передбачає процесуального права потерпілого залучити експерта для проведення експертизи у кримінальному провадженні. Такий стан речей в умовах діяльності вітчизняних правоохоронних органів, які ще перебувають у процесі свого становлення або реформування, призводить до порушення прав потерпілого та його залежності від слідчого або прокурора під час вирішення питання про залучення експерта. Результатом цього є те, що досить часто особи, які вчинили кримінальні правопорушення, залишаються непокараними.

Автором з урахуванням правозастосовної практики проаналізовано сучасний стан процесуальних можливостей потерпілого щодо залучення експерта для проведення експертизи в кримінальному провадженні та констатовано, що нормативно-правове регулювання відповідного кола суспільних відносин є неналежним. Так, потерпілий повністю залежний від прийняття процесуальних рішень слідчим або прокурором й, на відміну від сторін кримінального провадження, самостійно не може діяти.

На основі вивчення норм чинного Кримінального процесуального кодексу України, правозастосовної практики та досвіду надання правової допомоги потерпілим, запропоновано внести зміни до кримінального процесуального закону України з метою удосконалення процесуального статусу потерпілого щодо залучення експерта для проведення експертизи під час здійснення кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальне провадження, потерпілий, процесуальний статус, експертиза, залучення експерта, сторони, слідчий суддя.

The sphere of criminal justice is being reformed in Ukraine during the entire period of formation and development of our state, which is characterized by constant change of the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine. A study of the relevant legislative initiatives shows that, in general, insufficient attention is paid to the issue of protecting the rights and legitimate interests of the victim, as a result of which it is extremely difficult for the indicated participant in criminal proceedings to exercise their procedural rights and defend their legal position in criminal proceedings.

One of the debating issues in Ukraine's current criminal process is the procedure for engaging an expert to conduct an examination. Over the last few years, several non-systematic changes have been introduced to the Criminal Procedure Code of Ukraine, which have led to the fact that the current version of the criminal procedural law of Ukraine doesn't at all provide for the procedural right of the victim to involve an expert in criminal proceedings.

Such a state of affairs in the conditions of activity of domestic law enforcement agencies, which are still in the process of their formation or reform, leads to a violation of the rights of the victim and his/her dependence on the investigator or prosecutor when deciding whether to attract an expert. The result of this is that quite often criminal offenders go unpunished.

The author, taking into account law enforcement practice, has analyzed the current state of the victim's procedural capabilities to attract an expert to conduct an examination in criminal proceedings and found that the regulatory framework of the relevant circle of public relations is inappropriate. So the victim is completely dependent on the adoption of procedural decisions by the investigator or prosecutor and, unlike parties to the criminal proceedings, cannot independently act.

On the basis of studying the norms of the current Criminal Procedure Code of Ukraine, law enforcement practice and experience of providing legal assistance to the victims, it is proposed to amend the criminal procedural law of Ukraine in order to improve the procedural status of the victim in order to involve an expert in criminal proceedings.

Key words: criminal proceedings, victim, examination, the involvement of an expert, parties, investigative judge.

Постановка проблеми. Сучасний стан вітчизняного кримінального судочинства характеризується численними спробами його реформування, які спрямовані на удосконалення положень кримінального процесуального закону України з метою належного виконання завдань, які викладені у кримінальному провадженні. Водночас вивчення відповідних новел законодавця свідчить як про відсутність комплексного розуміння актуальних проблем здійснення кримінального правосуддя в нашій державі, так і бачення подальшого розвитку кримінального процесу в цілому. Так, чинний КПК України [1] характеризується надзвичайно незадовільним рівнем нормативно-правового регулювання процесуального статусу потерпілого. Останні зміни до кримінального процесуального закону України, зокрема в частині залучення експерта для проведення експертизи, ще більше погіршують становище учасника кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика захисту прав і законних інтересів потерпілого під час здійснення кримінального провадження висвітлена в наукових працях таких вітчизняних учених-процесуалістів: Ю.П. Аленіна, І.В. Гловюка, А.П. Головіна, Ю.М. Грошевого, С.В. Давиденко, Д.Ю. Кавуна, О.В. Капліна, О.П. Кучинської, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнка, В.Т. Нор, В.П. Півненко, М.А. Погорецького, М.І. Сірого, В.Т. Тертишника, М.І. Тлепова, О.О. Торбас, Л.Д. Удалова, В.П. Шибіко, О.Г. Шило, М.С. Шумило, В.М. Юрчишина, О.Г. Яновської та багатьох інших. Однак численні зміни до КПК України [1] та практика застосування відповідних кримінальних процесуальних норм свідчить про необхідність здійснення подальших доктринальних пошуків в означеному напрямі.

Метою статті є науково-практичний аналіз положень чинної редакції КПК України [1] в частині гарантування

належного нормативно-правового рівня забезпечення процесуальних прав потерпілого в кримінальному провадженні під час вирішення питання про залучення експерта, а також вироблення практичних рекомендацій щодо удосконалення окремих приписів кримінального процесуального закону України.

Виклад основного матеріалу. У доктринальних джерелах зазначається, що КПК України 2012 року [1] порівняно з КПК України 1960 року [2] розширив гарантії процесуального статусу потерпілого у кримінальному процесі України [3, с. 118]. Дійсно, чинний КПК України істотно посилив процесуальні права потерпілого під час здійснення кримінального провадження порівняно із приписами кримінального процесуального закону України 1960 року, однак численні хаотичні й безсистемні зміни до КПК України [1] з боку законодавця призвели до протилежного ефекту – поступового нівелювання значення та ступеня участі потерпілого в кримінальному провадженні.

За ст. 2 КПК України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1]. Реалізувати вказане можна лише в тому випадку, якщо сторони та інші учасники кримінального провадження мають необхідні процесуальні права, а також добросовісно ними користуються.

Тим не менш, аналіз адвокатської діяльності щодо представництва потерпілих у кримінальних провадженнях свідчить, що досить часто мають місце випадки, коли сторона обвинувачення (слідчий і прокурор) з певних причин не зацікавлені у виконанні завдань кримінального провадження та фактично саботують проведення досудового розслідування, що має наслідком порушення прав і законних інтересів потерпілого. За таких обставин потерпілий потребує надання достатнього обсягу процесуальних прав, які створили б йому належні правові можливості для формування та відстоювання власної правової позиції у кримінальному провадженні.

Відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України сторони кримінального провадження – це 1) з боку обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник і законний представник у випадках, установлених КПК України; 2) з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники [1]. З наведеного вбачається, що потерпілий належить до сторони обвинувачення не завжди, а тільки у випадках, визначених кримінальним процесуальним законом України.

У науковій юридичній літературі наголошується, що такими випадками є кримінальне провадження в формі приватного обвинувачення (гл. 36 КПК України [1]), коли потерпілий використовує процесуальні можливості, надані законом. Основними такими можливостями є право ініціювати початок кримінального провадження та право укладення угоди про примирення, яка призводить до закриття кримінального провадження [4, с. 168]. Разом з цим, переважна більшість кримінальних проваджень здійснюється у формі публічного обвинувачення, де потерпілий не наділений процесуальними правами сторони обвинувачення.

Варто зазначити, що потерпілий може набути статус сторони обвинувачення у кримінальному провадженні, яке належить до публічного обвинувачення, в разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. У спеціальній літературі з проблематики кримінального процесу зазначається, що зміни у процесуальному статусі потерпілого у зв'язку з такою відмовою прокурора мають кілька етапів. До моменту і під час складання і подання прокурором до суду постанови про відмову від державного обвинувачення потерпілий продовжує зберігати свій так званий «звичайний» процесуальний статус учасника кримінального процесу.

На другому етапі, коли суд відповідно до ч. 3 ст. 264 КПК [1] роз'яснює потерпілому та його представнику їх право вимагати продовження розгляду справи і підтримувати обвинувачення, від волі потерпілого залежить подальша доля кримінального провадження. Він може погодитися з рішенням прокурора про відмову від обвинувачення, і кримінальне провадження буде закрито за ч. 2 ст. 282 КПК [1], або скористатися передбаченим ч. 2 ст. 267 КПК [1] правом вимагати продовження розгляду справи і підтримувати обвинувачення. Лише на третьому етапі, у разі, коли потерпілий скористається своїм правом вимагати продовження розгляду кримінального провадження, він набуває нового процесуального статусу, пов'язаного з підтриманням обвинувачення [5, с. 118–119]. Однак така можливість для потерпілого виникає лише на стадії судового провадження. Практика застосування норм кримінального процесуального закону України свідчить, що потерпілий повинен або належати до сторони обвинувачення ще на стадії досудового розслідування (наприклад, як допоміжний учасник обвинувачення), або бути наділений достатнім обсягом процесуальних прав для формування та відстоювання власної правової позиції у кримінальному провадженні.

За приписами ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [1].

Відповідно до положень ст. 101 КПК України висновок експерта – це докладний опис проведених ним досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях. Висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку. Висновок передається експертом стороні, за клопотанням якої здійснювалася експертиза [1]. Таким чином, висновок експерта є процесуальним джерелом доказів у кримінальному провадженні, який необхідний для вирішення таких питань, які потребують використання спеціальних знань.

Водночас згідно ч. 1 ст. 93 КПК України збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому КПК України. За ч. 3 ст. 93 КПК України потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів

перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Ініціювання потерпілим проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді [1]. Однак аналіз норм КПК України [1] свідчить, що фактично потерпілий позбавлений можливості збирати докази шляхом отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб висновків експертів, що істотним чином знижує його процесуальні можливості для формування та відстоювання власної правової позиції у кримінальному провадженні й порушує його права та законні інтереси.

Відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК України (в редакції від 13.04.2012) експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, які мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права [1]. За приписами ст. 243 КПК України (в редакції від 13.04.2012) сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого. Сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та в порядку, передбачених ст. 244 КПК України [1].

З аналізу наведених нормативних положень можна дійти висновку, що сторона обвинувачення (слідчий або прокурор) залучав експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням потерпілого. Тобто потерпілий мав можливість у порядку ст. 220 КПК України [1] звернутися до слідчого або прокурора з клопотанням про проведення експертизи у тому випадку, якщо сторона обвинувачення з певних причин не призначала певну експертизу, яка на переконання потерпілого була необхідна для виконання завдань кримінального провадження, або питання, які були поставлені перед експертами, на думку потерпілого, не дозволяли досягти повноти та всебічності.

Згодом до КПК України було внесено зміни, за якими ч. 1 ст. 242 КПК України (в редакції від 03.10.2017) було викладено таким чином: «Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, які мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права» [1].

Статтю 243 КПК України (в редакції від 03.10.2017) було сформульовано так: «Експерт залучається за наявності підстав для проведення експертизи за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження» [1]. Вказані зміни отримали в суспільстві назву так званих «правок Лозового» [6], які досить критично були оцінені у вітчизняній науці кримінального процесу, а також серед практикуючих юристів (адвокатів, слідчих, прокурорів, слідчих суддів тощо).

І.В. Гловюк та О.О. Торбас, даючи характеристику відповідним новелам, зазначили, що прийняті зміни до КПК України [1] в частині проведення експертизи зумовили

погіршення процесуального становища і сторони захисту, і сторони обвинувачення. Крім того, спричинили значне ускладнення роботи слідчих суддів, що негативно вплине на якість судового контролю під час досудового розслідування та на дотримання строків досудового розслідування. Саме тому хотілося б сподіватися, що надалі до КПК України [1] будуть внесені належні зміни, й порядок залучення експерта у кримінальному провадженні більшою мірою відповідатиме публічним і приватним інтересам [7, с. 105]. Разом з тим, поза увагою вчених-процесуалістів лишився той факт, що відповідні зміни до кримінального процесуального закону України погіршили становище не тільки сторін кримінального провадження, але й істотним чином негативно вплинули на процесуальні права потерпілого.

Жорстка критика так званих «правок Лозового» з боку практикуючих юристів, науковців і громадськості, а також суттєві труднощі, які були викликані в результаті їх запровадження як для сторони обвинувачення, так і для сторони захисту, для слідчих суддів, обумовили внесення чергових змін до КПК України [1]. Так, за ч. 1 ст. 242 КПК України (в редакції від 04.10.2019) експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права [1]. Окрім того, згідно ст. 243 КПК України (в редакції від 04.10.2019) експерт залучається у разі наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження.

Сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК України [1]. Таким чином, сторони кримінального провадження (обвинувачення та захист) можуть самостійно залучати експертів для проведення експертиз, які необхідні їм для формування їх правової позиції у кримінальному провадженні. Водночас потерпілий, який не належить (за загальним правилом) до сторони обвинувачення, позбавлений такої процесуальної можливості.

Як свідчить практика надання правової допомоги потерпілим у кримінальних провадженнях, досить часто сторона обвинувачення (слідчий і прокурор) в силу тих або інших обставин зволікають із призначенням експертизи, які необхідні для проведення повного, всебічного та об'єктивного досудового розслідування, що має своїм наслідком втрату або пошкодження речей та документів, які могли б бути предметом експертного дослідження, даремне марнування строків досудового розслідування, що призводить до відсутності доказів для повідомлення особи про підозру й фактично створює процесуальні можливості для уникнення особам, які вчинили кримінальні правопорушення, їх притягнення до кримінальної відповідальності й призначення покарання за вчинені протиправні діяння.

Таким чином, на сьогодні потерпілий має право звернутися до слідчого або прокурора з клопотання про проведення процесуальної дії (призначення експертизи) керуючись положеннями ст.ст. 93 та 220 КПК України [1]. Практичний досвід показує, що майже в усіх випадках такі клопотання слідчим або прокурором ігноруються, тому потерпілий змушений оскаржувати бездіяльність слідчого або прокурора до слідчого судді на підставі та в порядку, передбаченому ст.ст. 303–304 КПК України [1]. Однак найбільш сприятливим наслідком для потерпілого в результаті такого оскарження бездіяльності слідчого або прокурора є ухвала слідчого судді

про їх зобов'язання розглянути відповідне клопотання потерпілого в порядку, визначеному КПК України [1], тобто слідчий суддя позбавлений можливості вирішити вказане клопотання по суті. Разом із цим, слідчі та прокурори практично завжди ігнорують вказані ухвали слідчих суддів. Крім того, навіть за умови задоволення відповідного клопотання потерпілого, слідчий або прокурор самостійно визначають перелік питань, які ставляться перед експертом, до якої експертної установи слід звернутися для проведення експертизи тощо, тобто навіть за таких умов відсутній належний рівень забезпечення процесуальних прав потерпілого.

За таких обставин подальші дії потерпілого спрямовані на притягнення слідчого (прокурора) до дисциплінарної відповідальності, ініціювання перед Державним бюро розслідувань питання про притягнення слідчого (прокурора) до кримінальної відповідальності, а також і при систематичній бездіяльності відповідних суб'єктів відводу слідчого (прокурора). Однак такі дії потерпілого не сприяють виконанню завдань кримінального провадження, тобто притягненню осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, до юридичної відповідальності, передбаченої КК України [8].

Висновки. Наведені приписи КПК України [1] свідчать, що, незважаючи на декларації щодо реформування сфери кримінального судочинства нашої держави з метою реалізації засад кримінального провадження та виконання його завдань, мають місце істотні недоліки у нормативно-правовому регулюванні забезпечення процесуальних прав і законних інтересів потерпілого, які в сучасних умовах функціонування органів захисту досудового розслідування фактично позбавляють потерпілого можливості для формування та відстоювання власної правової позиції у кримінальному провадженні.

Беручи до уваги наведене, автор пропонує удосконалити такі норми чинного КПК України [1]:

1. Частину 1 ст. 242 КПК України [1] викласти у такій редакції:

«1. Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження та потерпілий або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту чи потерпілого у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, які мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права».

2. Частину 1 ст. 243 КПК України [1] викласти у такій редакції:

«1. Експерт залучається у разі наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження або потерпілого.

Сторона захисту або потерпілий мають право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової.

Експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту чи потерпілого у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу».

3. Частину 1 ст. 244 КПК України [1] викласти у такій редакції:

«1. Сторона захисту чи потерпілий мають право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи у разі, якщо:

1) для вирішення питань, які мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або для вирішення залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дозволяють дати повний і належний висновок із питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок;

2) сторона захисту чи потерпілий не можуть залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин».

4. Частину 2 ст. 244 КПК України [1] викласти у такій редакції:

«2. У клопотанні зазначаються:

1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність;

3) виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання;

4) експерт, якого необхідно залучити, або експертна установа, якій необхідно доручити проведення експертизи;

5) вид експертного дослідження, яке необхідно провести, та перелік запитань, які слід поставити перед експертом.

До клопотання також додаються:

– копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання;

– копії документів, які підтверджують неможливість самостійного залучення експерта стороною захисту чи потерпілим».

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №9–10, 11–12, 13. Ст. 8.
2. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР від 28 грудня 1960 року // *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 15.
3. Погорецький М.А., Сергеева Д.Б. Проблемні питання реалізації процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2017. Вип. 46. Т. 2. С. 118–123.
4. Сизоненко А.С. Правові засади сторони обвинувачення у кримінальному процесі України // *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 164–168.
5. Рощина І.О., Мельник П.А. Про відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді та її правові наслідки // *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2012. № 2. С. 117–121.
6. Торбас О.О. Новий порядок обчислення та продовження строків досудового розслідування до повідомлення особі про підозру: здобутки та прорахунки. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11093/TORBAS%20O%20O.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
7. Гловюк І., Торбас О. Новий порядок залучення експерта за Кримінальним процесуальним кодексом України: здобутки та прорахунки // *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 2(54). С. 97–108.
8. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року // *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.